

תוכן עניינים

מבוא 3

חלק א' – סקירת ספרות

פרק ראשון – הגדרות ומושגים

1.1 הומור 4
1.2 קומדיה 6
1.3 סיטקום 7

פרק שני - הייצוג המזרחי בישראל: אז והיום

2.1 העליות לארץ ישראל 11
2.2 חזון כור ההיתוך 11
2.3 מכור היתוך לחברה רב-תרבותית 12
2.4 ייצוג מזרחים בתקשורת 12

פרק שלישי – התפיסה הדתית בתרבות הספרדית-מזרחית

3.1 מהי דת? 14
3.2 זרמים דתיים ומסורתיים בישראל 14
3.3 תפיסות הדת בקרב בני עדות המזרח 15
3.4 הומור יהודי-דתי 15

חלק ב' – מתודולוגיה

4.1 שאלת המחקר 17
4.2 רקע ועלילה מרכזית 18
4.3 ניתוח הפרקים 18

ממצאים ומסקנות 21
סיכום 23
ביבליוגרפיה 24

מבוא

"החג הכי קטן, היה חגנו הגדול" (דודו ברק).

עבודה זו מבקשת לבחון כיצד מיוצגים חגים יהודיים בסדרת הסיטקום הישראלית שנות ה-80. למרות שעיסוקה של הסדרה בתקופת זמן שלפני למעלה משלושה עשורים, החגים שנחגגים כבר מאות אלפי שנים בארץ ובגולה שימשו מאז ומעולם כבסיס הקולקטיבי המבנה ומשמר את המבנה של התרבות היהודית, מלכד ומאגד בתוכו את כלל התרבויות. על כן החגים מיוצגים בסדרה באופן זהה, כאשר הבדיחות, הסיטואציות הקומיות והפתגמים המלווים אותן אינן לעגניות או ציניות באופן שבו מבנה בדרך כלל הסיטקום הישראלי את השתלשלותו. יש בכך מעין תפיסה מציאותית וזיקה לחוויה אותנטית המשותפת לכלל הצופים, כאשר מצד אחד החגים הם מצב קל להבנה ופענוח ומנגד מאפשר לאנשים מעדות שונות להתוודע לאופן שבו חוגגת כל תרבות, להזדהות או להכיל. אנשים שדוחים מכל וכל את קיום החגים או שאינם מודעים לאופן שבהם הם נחגגים נתפסים כאנשים קיצוניים שאינם מתקבלים באופן מלא לחברה.

זוהי אחת הפעמים הבודדות בהן סיטקום ישראלי מבסס את דמויותיו על בני עדות המזרח תוך שהוא מבצע שימוש בהומור פנימי רב ואיננו מביע זעם או תסכול בנוגע למצוקות החיים שאפיינו את אותה התקופה או את ייצוגו השלילי בתקשורת ובטלוויזיה הישראלית עד כה.

על מנת לענות על שאלת המחקר, אבצע תחילה סקירה ספרותית בנוגע למקורות ההומור בישראל, ביהדות ובכלל, אגבש תפיסות מרכזיות בנוגע למהותה של הקומדיה והסיטקום כז'אנר מוביל בתוכו ואעקוב אחר מצבם של בני עדות המזרח מרגע העלייה וקשייה, דרך הצגתם בעבר ועד הצבתם בקדמת הבמה החברתית והטלוויזיונית כיום. לאחר מכן אבצע ניתוח פרקים מהסדרה העוסקים בארבעה חגים יהודיים ולסיום אציג את ממצאי ואת אופני הייצוג השונים שמצאתי.

חלק א' – סקירת ספרות

פרק ראשון – הגדרות ומושגים

1.1 הומור

הומור הוא חלק חיוני בהוויה האנושית, שנחשב אף למאפיין אנושי מבוקש (גיל, 2008). זהו תמהיל של שנינה, חוויה מחשבתית, עליונות וצחוק. כל אחד ממרכיבים אלו נחוה גם בנפרד אך כשהם נחווים במשותף, הדבר הוא הומוריסטי בהגדרתו. העובדה שלא כל הומור מוליד בהכרח צחוק, מאפשרת לו לעסוק לעתים גם בנושאים מטרידים, ככלי להשמעת ביקורת והבעת דעה על דברים שאין טעם או צורך להציג באופן רציני (אסטרובר, 2009). הצחוק מפעיל עשרות שרירי פנים וגוף התורמים לפורקן והנאה והוא בעל פנים רבות: ביטוי הסכמה, התנשאות, זלזול, מבוכה, שמחה לעיד וכו'. ההומור מעורר תגובה שכלית, רגשית וחברתית על ידי גירוי חזותי או מילולי תחת סיטואציה חברתית מסוימת וכתוצאה מכך מעורר צחוק. זוהי תופעה אינטואיטיבית הנקשרת בין אנשים, עצמים ורעיונות ומנקודת מבט בלתי שגרתית ומפתיעה. יצירת ההומור היא נטייה אישיותית, כאשר גברים נתפסים כבעלי חוש הומור גבוה יותר מאשר נשים. הנשים בעלות חוש ההומור, נתפסות כיותר גבריות (זיו, 1981).

מקור המילה הומור הוא בלטינית (*humorem*) = נוזל. היפוקרטס השתמש בהגדרה זו כדי לאפיין בריאות אנושית טובה המורכבת מארבעה נוזלים בגוף (דם, ליחה, מרה שחורה ומרה צהובה) שהפכו בתקופות מאוחרות יותר לנסיבות פסיכולוגיות הקובעות את אופיו של אדם: עודף דם למשל יצר ישות אופטימית ושמחה בעוד שעודף במרה שחורה אפיין אדם דכאוני ומלנכולי. הומור כיום הוא ביטוי רחב שלא כולל רק את אופיו של האדם אלא גם מצב רוח סובייקטיבי. עד המאה ה-16, נתפס צחוק כעיקרון חיים שלילי כאשר הוא פוסל באופן נוקשה מאוד את הבדיחות והלעג על חשבונם של אחרים ונתפס כהתנהגות בלתי מקובלת. אדם שהיה בעל חוש הומור נחשב למי שאיננו לוקח את עצמו ברצינות. במאה ה-16 קיבל ההומור תפנית מחודשת, כאשר הוא החל לשמש כמילה המתייגת באופן נלעג אנשים דחויים או בעלי סטיות חברתיות שהאוכלוסייה ה"נורמטיבית" נהנתה לצחוק עליהם. כאן לראשונה נבנה הקשר בין המילה הומור לצחוק והחל להתבסס בקומדיות. אותם נלעגים כונו הומוריסטנים (*humorists*) ולקראת סוף המאה ה-19 הוגדרו כמי שיוצרים הומור במטרה להצחיק אחרים. אנשים בעלי "חוש הומור" היו אלו שחיקו את התנהגות ההומוריסטנים וכך הפך חוש ההומור ליכולת לגרום לאחרים לצחוק. בתחילת המאה ה-20 פרויד הגדיר את ההומור כאחד ממנגנוני ההגנה הבריאים ביותר, המשפר יחסים ומגשר, תורם לשיפור הזיכרון, היצירתיות והתקשורת. החברה המודרנית מקבלת בברכה את ההומור ורואה בו נכס פסיכולוגי חיובי שחובה להמשיך ולקדם. מבחינה רפואית אף נמצא כי חוש הומור תורם לבריאות הגוף והנפש (גיל, 2008).

על פי זיו (1981), היכולת ליצור הומור ולהבין הומור היא נטייה אישיותית, אך ניתן לשפר את יכולת ההבנה והיצירה של מסרים הומוריסטיים באמצעות מספר היבטים:

רגשי – ביטוי לדחפים מודחקים בשל מחסומים תרבותיים וחברתיים. הקומדיה היא מעקף לטאבו ואיסורים שונים ודרך לשחרור אנרגיה במצב שבו הנמען איננו הצד הפוגע ועל כן הנאתו טהורה.

חברתי – כלי חינוכי המציב את המקובל והבלתי מקובל במוסכמה החברתית. הצחוק הוא סוג של ענישה בקרב מי שחרק מכללי החברה ומביע עמדות בצורה טובה יותר.

מנגנון הגנה – הומור כמפיג מתח וחרדה בדרך של צחוק. דרך אחת היא ציניות המאפשרת לאדם